RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASIDA YOSH DAVRLARINI DAVRLASHTIRISH MUOMMOLARI

Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti TAFU
Abdixoliqova Nasiba Jumanazar qizi
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti
“Tarix va filologiya fakulteti O`zbek tili va adabiyoti” yo`nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlanish psixologiyasida yosh davrlarini davrlashtirish masalalari, ushbu jarayonda qo‘llaniladigan nazariy yondashuvlar hamda ularning ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Turli psixologik maktablar tomonidan ishlab chiqilgan davrlashtirish tizimlari o‘rganilib, yosh bosqichlarini aniqlashdagi metodologik muammolar yoritilgan. Shuningdek, yosh davrlarini davrlashtirishda biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: rivojlanish psixologiyasi, yosh davrlari, davrlashtirish, ontogenez, psixik rivojlanish, ijtimoiy muhit.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ВОЗРАСТНЫХ ПЕРИОДОВ В ПСИХОЛОГИИ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы периодизации возрастных периодов в психологии развития, используемые в этом процессе теоретические подходы и их научное значение. Изучаются системы периодизации, разработанные различными психологическими школами, и освещаются методологические проблемы определения возрастных стадий. Также рассматривается взаимодействие биологических, психологических и социальных факторов в периодизации возрастных периодов.

Ключевые слова: психология развития, возрастные периоды, периодизация, онтогенез, психическое развитие, социальная среда.

PROBLEMS OF PERIODIZATION OF AGE PERIODS IN DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY

Annotation. This article analyzes the issues of periodization of age periods in developmental psychology, the theoretical approaches used in this process, and their scientific significance. Periodization systems developed by various psychological schools are studied, and methodological problems in determining age stages are highlighted. The interaction of biological, psychological, and social factors in the periodization of age periods is also considered.

Keywords: developmental psychology, age periods, periodization, ontogenesis, mental development, social environment.

Kirish

Rivojlanish psixologiyasi insonning ontogenez jarayonida sodir bo‘ladigan psixik o‘zgarishlarni o‘rganadigan muhim ilmiy soha hisoblanadi. Ushbu fan doirasida shaxsning psixik rivojlanish bosqichlarini aniqlash va ularni ilmiy asosda tavsiflash muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan yosh davrlarini davrlashtirish rivojlanish psixologiyasining asosiy metodologik masalalaridan biri hisoblanadi.

Inson hayoti davomida psixik jarayonlar, shaxs xususiyatlari va ijtimoiy munosabatlar tizimi muntazam ravishda o‘zgarib boradi. Bu o‘zgarishlar ma’lum bosqichlar orqali amalga oshadi. Mazkur bosqichlarni aniqlash, ularning chegaralarini belgilash hamda har bir davrning psixologik xususiyatlarini o‘rganish rivojlanish psixologiyasining muhim vazifalaridan biridir.

Yosh davrlarini davrlashtirishning nazariy asoslari – rivojlanish psixologiyasida yosh davrlarini davrlashtirishga oid turli nazariy yondashuvlar mavjud. Ushbu yondashuvlar rivojlanish jarayonini turli mezonlar asosida tushuntiradi.

Masalan, Jan Piaje bolalarning intellektual rivojlanishini o‘rganib, kognitiv rivojlanish bosqichlarini ajratgan. Uning nazariyasiga ko‘ra, bolalar fikrlash jarayoni

to‘rtta asosiy bosqich orqali rivojlanadi: sensor-motor, preoperatsional, konkret operatsiyalar va formal operatsiyalar bosqichlari.

Shuningdek, L.Vgotsiy rivojlanish jarayonida ijtimoiy muhitning roliga katta ahamiyat bergan. U yosh davrlarini ijtimoiy rivojlanish vaziyati va psixologik inqirozlar orqali tushuntirib, har bir yosh bosqichi shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘ziga xos munosabatlar tizimi bilan belgilanadi deb hisoblagan.

Shaxs rivojlanishining psixososial jihatlarini tadqiq qilgan Erik Erikson esa inson hayotini sakkizta psixososial bosqichga ajratib, har bir bosqichda shaxs ma’lum psixologik muammolarni hal qilish jarayonidan o‘tishini ta’kidlagan.

Yosh davrlarini davrlashtirishdagi asosiy muammolari:

Rivojlanish psixologiyasida yosh davrlarini davrlashtirish bir qator metodologik muammolar bilan bog‘liq.

Birinchi muammo – davrlashtirish mezonlarining turlicha bo‘lishidir. Ba’zi olimlar biologik yetilish jarayonini asosiy mezon sifatida qabul qilsa, boshqalari psixologik rivojlanish yoki ijtimoiy faoliyatni muhim deb hisoblaydi. Bu esa yagona universal davrlashtirish tizimini yaratishni murakkablashtiradi.

Ikkinchi muammo – shaxs rivojlanishining individual xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Har bir insonning psixik rivojlanish sur’ati va yo‘nalishi turlicha bo‘lishi sababli yosh davrlarini qat’iy chegaralar bilan belgilash qiyin.

Uchinchi muammo – ijtimoiy-madaniy omillarning ta’siri bilan bog‘liq. Jamiyat rivojlanishi, ta’lim tizimi, madaniy qadriyatlar hamda ijtimoiy sharoitlar yosh davrlarining mazmuni va davomiyligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchi muammo – rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan psixologik inqirozlarni aniqlash bilan bog‘liq. Ba’zi tadqiqotchilar yosh davrlarini aynan psixologik inqirozlar orqali ajratadi. Biroq bunday inqirozlar barcha insonlarda bir xil yoshda namoyon bo‘lmasligi sababli bu mezon ham nisbiy hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Rivojlanish psixologiyasida yosh davrlarini davrlashtirish masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Ushbu muammo inson ontogenezining psixologik qonuniyatlarini aniqlashda muhim nazariy ahamiyatga ega.

Masalan, J.Piaje bolalar intellektual rivojlanishini o‘rganib, kognitiv rivojlanish bosqichlarini ajratgan. L.Vgotskiy esa ijtimoiy muhitning rolini ta’kidlab, yosh davrlarini ijtimoiy rivojlanish vaziyati va psixologik inqirozlar bilan bog‘lagan. Erik Erikson shaxs rivojlanishini psixososial nuqtai nazardan tahlil qilgan va inson hayotini sakkizta psixososial bosqichga ajratgan.

Mahalliy olimlar, jumladan Ergash G‘oziyev va Zamira Nishonova yosh davrlarining psixologik xususiyatlari va pedagogik jihatlarini o‘rganib, har bir yosh davri uchun yetakchi faoliyat turlarini aniqlashga hissa qo‘shgan.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili yosh davrlarini davrlashtirish rivojlanish psixologiyasining muhim nazariy masalasi ekanligini ko‘rsatadi va turli yondashuvlar shaxs rivojlanishini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Xulosa

Shunday qilib, rivojlanish psixologiyasida yosh davrlarini davrlashtirish inson rivojlanishining murakkabligi bilan bog‘liq bo‘lgan muhim ilmiy muammolardan biridir. Turli nazariy yondashuvlar ushbu jarayonni turli mezonlar asosida tushuntiradi. Shu sababli yosh davrlarini davrlashtirishda biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni kompleks tarzda hisobga olish zarur.

Bunday integrativ yondashuv shaxs rivojlanishining qonuniyatlarini chuqurroq anglash hamda ta’lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева Н.Р. Bolalarda o‘quv motivatsiyasini shakllantirishning psixologik asoslari. — Toshkent: Fan, 2021.
2. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020.

3. Hasanboeva M.Q. Kichik maktab yoshidagi bolalar psixologiyasi. — Toshkent: Ilm Ziyo, 2019
4. Nishanova Z.T. Rivojianish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 600 b.